

Õigus- ja kohtusüsteemi areng
Ettekanne kohtunike täiskogul 3. juunil 2022 Tallinnas

Dr. iur. Villu Kõve
Riigikohtu esimees

Head kolleegid ja külalised!

Lugupeetud justiitsminister!

Mul on hea meel tervitada teid kohtunike 21. korralisel täiskogul. Oleme viimastel aastatel keskendunud õigusemõistmise tagamisele kriisiolukorras. Käesoleva aasta alguses oli lootust, et koroonaviirus hakkab taanduma ja sellest tulenevalt saavad kohtud pöörduda igapäevaste küsimuste juurde, millega tegeleti enne pandeemiat. Paraku šokeerisid meid veebruarikuus uudised sõjast Euroopa pinnal, mistõttu on ilmne, et vajame kriiside jaoks hoopis uut ning teistsugust plaani – arutelud koroonaviiruse teemal on asendunud aruteludega selle üle, kuidas korraldada kohtute tööd sõjaolukorras. Erinevate kriiside taustal seisab Eesti kohtunikkond silmitsi laiaulatusliku põlvkonnavahtusega, mis tähendab, et peame üha enam pingutama uute kohtunike värbamise ja kohtunikuks saamise eelduseks oleva juriidilise hariduse kvaliteedi tagamisega. Samavõrd oluline on teadvustada, kuhu ja milliseks on arenenud kohtunikuamet nüüd, kui möödub 30 aastat taasiseseisvunud Eestis kohtute loomisest ning 20 aastat kohtute töökorralduse aluseks oleva kohtute seaduse vastuvõtmisest.

I

Sissejuhatuses, nagu on juba traditsiooniks saanud, teen teile ülevaate kohtunikkonnas aasta jooksul toimunud liikumistest ja tendentsidest. 2021. aasta juunis toimunud täiskogust alates on emeriteerunud üheksa kohtunikku, neist neli esimese astme kohtust, neli teise astme kohtust ja üks Riigikohtust. Ka tänasel täiskogul osaleb märkimisväärne hulk emeriitkohtunikke (40). On rõõm Teid siin näha ja saab vaid head meelt tunda selle üle, et olete ka pärast teenistusest lahkumist aktiivselt kaasa mõtlemas kohtusüsteemi ja kohtunikkonna jaoks aktuaalsetel teemadel!

Hiljuti lahkus meie seast jäädavalt endine kolleeg, pikaajaline riigikohtunik Henn Jõks. Samuti on sellel aastal Riigikohtule teadaolevalt jäädavalt lahkunud emeriitkohtunikud Valeri Lõõnik ja Sirje Tromp. Mälestame endiseid kolleege hetkelise vaikusega.

Eesti kohtusüsteem sai 2022. aasta aprillis juurde kuus kohtuniku kohta, mistõttu on nüüd kokku ajutiselt 249 kohtuniku ametikohta.¹ Praeguse seisuga on nendest täidetud 240. Esimeses ja teises kohtuastmes vabanevate kohtuniku kohtade täitmiseks kuulutati aasta jooksul välja neli konkurssi kokku 23 kohale. Konkurss on veel käimas kuuetele Harju Maakohtu, ühele Pärnu

¹ 30. septembril 2021 jõustusid justiitsministri 27. oktoobri 2005. a määruse nr 47 „Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kohtunike arv ja jagunemine kohtumajade vahel” muudatused, mille kohaselt on lubatud juhul, kui kohtunik on pikemat aega teenistusest eemal, nimetada ametisse täiendav kohtunik. Kohtunike arvu võib sel põhjusel ajutiselt suurendada Harju Maakohtus kuni viie ja Tartu Maakohtus ühe võrra.

Maakohtu, kolmele Tartu Maakohtu ja ühele Tallinna Halduskohtu kohtuniku kohale. Konkurssidel kandideerijate seas on olnud nii vandeadvokaate, kohtujuriste, prokuröre, Riigikohtu nõunikke kui ka juriste mujalt. Konkursside tulemusena on Tallinna Ringkonnakohtusse kohtunikuna ametisse asunud Gea Lepik, Inna Ombler ja Neve Uudelt, Harju Maakohtusse Priit Kama, Anna Liiv ja Kädi Sacik-Korn, Tartu Maakohtusse Triin Harak ning Viru Maakohtusse Anneli Alekand, Olga Dorogan ja Regiina Lebedeva. Kohtusüsteemi sees liikus kaks kohtunikku – seni Harju Maakohtu kohtunikena töötanud Janika Kallin ja Iris Kangur-Gontšarov asusid ametisse Tallinna Ringkonnakohtu kohtunikena. Pärast viimast täiskogu on toimunud muudatusi ka Riigikohtu koosseisus – 1. märtsil 2022 alustas kriminaalkollegiumis teenistust Heili Sepp.

Kasutan siinkohal võimalust ja soovin kõigile uutele kolleegidele, kes on kohtunike täiskogul esimest korda täieõiguslike liikmetena või uues rollis, jõudu, rahulikku meelt ja selget südametunnistust õigusemõistmisel!

II

Eeltoodud ülevaate põhjal saab täheldada, et järjest enam uusi kohtunikke on kohtusüsteemi sisenemas ja põlvkonnavahetus ei näita raugemise märke. Ehkki ametis olevate kohtunike keskmine vanus on 2022. aasta alguse seisuga 49,3 aastat, tekib tänase seisuga lähema viie aasta jooksul õigus pensionile jääda lausa 69 kohtunikul. Suurel osal nendest tekib pensioniõigus juba 2023. aastal – siis täitub 1993. aastal ametisse nimetatud kohtunikel 30 aastat teenistust kohtunikuna, mis annab õiguse kohtuniku väljateenitud aastate pensionile olenemata vanusest.

See tähendab, et kohtuid ootab ees väljakutse leida kvalifitseeritud kandidaadid ja täita kohtunikukohad. Vaatamata sellele, et kohtunikkond on saanud täiendust kohtujuristide seast, lihtsustatud on advokaatide ja prokuröride liikumist kohtusüsteemi ning seni on kohtunikukonkurssidel kandidaate jätkunud, on tõenäoline, et varsti seisame silmitsi kõrgelt kvalifitseeritud juristide puudusega, mis on tingitud nii kohtuniku ameti vastu huviliste vähenemisest kui ka ebaühtlasest õigushariduse kvaliteedist. Pidevalt on vähenemas ka meeste osakaal kohtunike, juristide ja õigusteaduse üliõpilaste hulgas. Viimaste hulk on kohati juba alla 10%, millega tuleks soolise tasakaalu olulisust arvestades kindlasti tegeleda.

On igati mõisteta, et üliõpilastele antakse võimalus valida erinevate huvipakkuvate ja tänapäevaste õppekavade vahel ka õigusteaduse valdkonnas, kombineerides neid muude valdkondade õpingutega. Samas on küsitav, kas need teadmised on piisavad, võimaldamaks töötada nn klassikalistel õiguselukutsetel, nagu näiteks kohtuniku, prokuröri, advokaadi, aga ka notari või kohtutäiturina. Olen korduvalt oma avalikes esinemistes seadnud kahtluse alla õigusõppe kvaliteedi ja lõpetajate teadmiste taseme ning arvan jätkuvalt, et lõpetada tuleks probleemi eitamine ja vastutuse üksteisele veeretamine, millega olen kahetsusväärset kokku puutunud. Tegemist on riikliku probleemiga – oleme olukorras, kus õigusemõistmise, süüteomenetluse, õigusnõustamise ja avaliku halduse valdkonnas on puudus heal tasemel juristidest. Kurb on vaadata pealt, kuidas õigusteadus on rahvusteadusena hääbumas. Ei tohiks lubada kogu õppe suundumist tasulistele kaugõppevormidele, mis ei võimalda piisavalt õigusteadmiste omandamist muu töö kõrvalt. Vastupidi, akadeemiline õigusharidus peaks

põhinema ülekaalukalt päevasel, süsteemse programmi ja rangete hindamiskriteeriumitega kontaktõppel, kus on kombineeritud iseseisev töö rühmatööga ning üliõpilased saavad keskenduda täielikult õppimisele. Seejuures võiks riik finantseerida üksnes akadeemilise kõrgkvalifikatsiooniga juristide ettevalmistamist, loobuda tuleks ka 3+2-õpetamissüsteemist ja minna üle viieaastasele integreeritud põhiõppele. Kriitilisemalt tuleks suhtuda välismaiste õiguslaste diplomite tunnustamisse võrdsena Eesti magistriskraadiga, mh läbitud õppeainete osas.

Kahtlusi õigushariduse kvaliteedi suhtes kinnitab asjaolu, et aastatel 2017–2020 tegi kohtunikueksamit 131 inimest, kellest esimesel korral sooritas eksami positiivselt vaid 35 ja teisel korral kaheksa. Seejuures on järjepidevalt vähenemas ka kohtunikueksamit teha soovivate inimeste hulk: 2017. aastal soovis eksamit teha 58, 2018. aastal 37, 2019. aastal 35 ja 2020. ning 2021. aastal 29 inimest. Samasugune trööstitu statistika vaatab vastu ka teistel õiguselukutsetel korraldatavate eksamite tulemustest. Seega vajab kõrge kvalifikatsiooniga juristide leidmiseks lahendamist ühest küljest õigushariduse probleem, teisest küljest tuleks aga üle vaadata juristide kutseeksamite killustatus. Kõikide õiguserialade eraldiseisev eksamikorraldus tuleks asendada ühtse juristieksamiga, et lõpetada liiga varakult ja liigselt spetsialiseerumine ühele kutsealale, samuti üksteise dubleerimine ning ressursside raiskamine. Justiitsministeeriumi eestvedamisel on valmimas eelnõu, mis sätestab juristieksami kui ühtse riikliku eksami, millega hinnatakse õiguselukutsesse pürgijate võimet rakendada oma töös Eestis kehtivat õigust. Juristieksami hetkeseisust ja tulevikuplaanidest kuuleb lähemalt päeva teises pooles tehtavast ettekandest, mistõttu jätan selle põhinüansid ettekandja riigikohtunik Urmas Volensi sisustada.

III

Kuidas aga läheb praegu kohtusüsteemil? Kui avalikkuses räägitakse kohtutest ja kohtumenetlusest, tehakse seda sageli pigem laimavas toonis. Juurdunud on arusaam, et kohtuveskid jahvatavad aeglaselt ning asjade menetlemine venib. Kriitilisemad inimesed väljendavad aeg-ajalt kõhklust kohtunike kallutatuse ja usaldusvääruse teemal. Samas aga kinnitavad iga-aastased üleeuroopalised võrdlustabelid, et Eesti kohtumenetlus on Euroopa Liidu liikmesriikide seas üks tõhusamaid. Õigusemõistmise tõhususe tulemustabel², millega hinnatakse kohtusüsteemide sõltumatust, kvaliteeti ja efektiivsust, asetab näiteks Eesti esimese astme kohtud tsiviil- ja haldusajade lahendamiseks kuluva aja võrdluses Euroopa Liidu liikmesriikide kohtutega võrreldes teisel kohale, meid edestab vaid Taani. Kokkuvõtvalt on Eesti kohtumenetluse kiirus kolmes kohtuastmes tsiviil- ja kaubandusajades viiendal ning haldusajades neljandal kohal Euroopas. Samuti paistab Eesti kohtusüsteem silma nüüdisaegsete infotehnoloogiliste lahendustega. Edasiminekuks on toimunud ka lapsesõbraliku menetluse väljaarendamisel nii tsiviil- kui ka kriminaalmenetluses. Ka Euroopa Komisjoni raportites õigusriigi kohta³ märgitakse, et Eestis kasutusele võetud digitaalsed lahendused

² 2022. aasta Euroopa Liidu õigusemõistmise tulemustabel (EU Justice Scoreboard 2022). Arvutivõrgus: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en (25.05.2022).

³ 2020. aasta aruanne õigusriigi kohta (Rule of Law report). Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020SC0305&from=EN> (25.05.2022) ja 2021. aasta aruanne õigusriigi

aitavad tagada hea juurdepääsu õigusemõistmisele ja paindlikkuse kohtusse pöördumisel. Need lahendused osutasid iseäranis kasulikuks pandeemia ajal õigusemõistmise korra kohase toimimise tagamisel, võimaldades sujuvalt üle minna isiklikku kohalolu eeldavalt kohtupidamiselt kaugistungitele ja jätkata kohtute tööd ilma suuremate katkestusteta. Kohtute sõltumatuse, kvaliteedi ja efektiivsuse kategooriates pole raportites midagi Eesti kohtusüsteemile ette heidetud.

Välisvaate kõrval võiks riigisisestest hinnangutest kohtusüsteemile esile tuua 2021. aastal tehtud institutsioonide usaldusväarsuse uuringu, mille kohaselt usaldab Eesti kohtuid koguni 71% vastanuist, aasta varem oli sama näitaja 63%.⁴ Samuti on kõnekas eelmisel aastal tehtud menetlusosaliste rahulolu uuring⁵, kus tõusis esile just professionaalsete menetlusosaliste rahulolu kohtunike tööga – Eesti kohtusüsteemi peab usaldusväärseks koguni 97% vastanute, nendest omakorda 34% peavad kohtusüsteemi väga usaldusväärseks. Kohtulahendi saanud mitteprofessionaalsete menetlusosaliste sihtrühmast peab kohtusüsteemi usaldusväärseks 58%, ent siinkohal tuleb arvestada asjaoluga, et vastanute seas oli rohkelt ka neid, kes on saanud enda vaatest negatiivse lahendi. Eeltoodud sihtrühmade kokkuvõtlikuks kohtusüsteemi usaldusväarsuse hinnanguks on 78%. On positiivne, et üldine usaldus kohtusüsteemi vastu on kasvanud.

Samas ei tee kohtunikud oma igapäevatööd sugugi rahvusvaheliste tabelite või riigisiseste uuringute nimel. Kohtumenetluse kiirusest on iseenesestmõistetavalt olulisem asjade lahendamise kvaliteet – esmatähtsad on õiged, põhjendatud ja arusaadavad lahendid, mis tehtud mõistliku aja jooksul. Seega ei saa positiivsete ja tunnustust väärivate näitajate juures jätta märkimata mõnd kohtusüsteemi varjukülge. Kohtute menetlusstatistika⁶ kinnitab jätkuvalt kohtuasjade arvu üldist kasvu nii maa-, haldus-, kui ka ringkonnakohtutes. 2021. aastal saabus maakohtutesse lahendamiseks 34 251 tsiviilasja, mida on ligikaudu 600 asja rohkem kui aasta varem. See tähendab, et ühel maakohtunikul tuleks aastas keskmiselt lahendada 360 tsiviilasja (tõsi, koormus erineb maakohtute lõikes). Kuigi maksekäsu kiirmenetlusasjade arv mõnevõrra vähenes, on neid võrreldes 2019. aastaga siiski 4253 võrra rohkem. Möödunud aastale oli iseloomulik ka täitmisasjade arvu järsk suurenemine täitemenetluse lõpetamiseks nõude aegumise tõttu. Samuti on kasvanud rahvusvahelise õigusabi asjade hulk (16%). Märkimisväärselt on kasvanud halduskohtutele esitatud kaebuste arv – võrreldes 2020. aastaga on neid koguni 14% rohkem. Seda saab eeskätt selgitada koroonaviiruse takistamiseks kehtestatud piirangute ja ettekirjutuste vaidlustamise, aga ka keskkonna-, maksu-, sotsiaal-, välismaalaste, ning ehitus- ja planeerimisõigust puudutavate vaidluste arvu kasvuga.⁷ Süüteoasjade arv on pisut vähenenud, kuid oma olemuselt on need mahukamad ja keerukamad.

kohta – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021SC0708&from=EN> (25.05.2022). 2022. aasta aruannet pole käesoleva ettekande ajaks avalikustatud.

⁴ Institutsioonide usaldusväarsuse uuring 2022. Arvutivõrgus:

<https://www.kohus.ee/ajakirjanikule/uudised/uuring-kohtuid-usaldab-71-protsenti-eestimaalastest>.

⁵ Menetlusosaliste rahulolu uuring 2022: professionaalsete menetlusosalised ja kohtulahendi saanud menetlusosalised. Arvutivõrgus: <https://www.kohus.ee/leia-kiirelt/olulised-eesi-viited> (25.05.2022).

⁶ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed: 2021. aasta jooksul saabunud asjade arv, lahendatud asjad, keskmine menetlusaeg ja jõudlus. Arvutivõrgus:

https://www.kohus.ee/sites/default/files/dokumendid/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202021.a%20menetlusstatistika_1.pdf (25.05.2022).

⁷ Allikas: kohtute infosüsteem ja halduskohtud.

Oma rolli mängib siinkohal kindlasti kriminaalasjade üldmenetluse regulatsiooni jäikus ning kohmakus. Sarnaselt maakohtutega võib ka ringkonnakohtutes täheldada võrreldes varasema aastaga tsiviil- ja haldusasjade arvu kasvu (vastavalt 9% ja 20%). Kuna seejuures pole oluliselt muutunud esimeses kohtuastmes tehtud lahendite vaidlustamise protsent, on asjade arvu kasv tingitud eelkõige üleüldisest kohtuasjade arvu suurenemisest.

Seega on kasvav töökoormus kohtunike jaoks üha suuremaks probleemiks, mis väljendub ka asjade menetlemiseks kuluvas ajas. Nii näiteks on Harju Maakohtus tsiviilasjade menetluseaeg murettekitavalt ja järjepidevalt pikenenud ning nii oli see 2021. aastal 46% pikem kui 2017. aastal. Sellist tendentsi võib aga oodata kõikides kohtutes, kui kohtutele ei eraldata täiendavaid kohtunikukohti ega mõelda tervikuna koormuse püsivale ühtlustamisele ja menetluse optimeerimisele. Menetlusstatistika näitab, et senised pingutused, nagu täiendavate kohtunikukohtade loomine ja asjade ühekordne ümberjaotamine, pole veel olukorrale leevendust toonud. Üheks põhjuseks on kindlasti asjaolu, et täiendavad kohtunikukohad kaasnevad enamasti seadusmuudatustega, mis suurendavad kohtute töökoormust veelgi.

Käesoleva aasta alguses valmis Eesti Kohtunike Ühingu töökoormuse küsimustik⁸, millele vastanutest ligikaudu 71% hindas oma igapäevast töökoormust pidevalt või enamasti ülemääraseks. Ühtlasi peetakse liigset töökoormust kõige demotiveerivamaks aspektiks kohtunikuameti juures (ligikaudu 80% vastanutest). Küsimustiku kokkuvõttest nähtub, et ülemäärase töökoormuse tõttu töötab enam kui 40 tundi nädalas igal nädalal 61,3% kohtunist. Nädalavahetustel ja väljaspool tavalist tööaega töötab igal nädalal 55,9% vastanutest. Ligikaudu pooled vastanutest märkisid, et neil tuleb ühe nädala jooksul kirjalikke materjale läbi töötada keskmiselt üle 500 lehekülje, lisaks kulub aega istungite pidamisele. Eeltoodud näitajad on murettekitavad, muu hulgas jäid kõlama ka väited, et töökoormus ja sellest tulenev stress avaldab mõju kohtunike isiklikule elule ja paneb neid mõtlema ametist lahkumisele.

Seega tuleb mõelda, kuidas nii ametis olevaid kui ka tulevase kohtunikke motiveerida kohtunikutööd tegema. Vastutusrikkal ja pingelisel tööl on kahtlemata olulisel kohal sotsiaalsed garantiid. Kahetsusväärset otsustati 2013. aasta töövõimereformiga kaotada kõik kohtunike eripensionid, sealhulgas töövõimetuspension. Töövõimetoetus, mida kohtunikele makstakse 2016. aastal jõustunud töövõimetoetuse seaduse alusel, on aga tunduvalt väiksem võrreldes varem sätestatud pensionimääradega ja selle suurus ei ole seotud kohtuniku varasema sissetuleku ega teenistusstaaziga. Seega puudub praegu kohtunikul võimalus väärikalt ametist taanduda, kui ta on tervise tõttu kestvalt võimetu oma tööülesandeid täitma või ta pole võimeline täitma tööülesandeid täies mahus. Selleks, et kuidagi ületöötamise võimalikke tagajärgi leevendada ja motiveerida puuduva töövõimega kohtunikke väärikalt ametist taanduma, peab olema loodud töövõimetoetuse süsteem. Vastav ettepanek jõudis ka kohtute seaduse jt seaduste muutmise väljatöötamiskavatsusse⁹, ent Justiitsministeerium otsustas selle hilisemas etapis eelnõust välja jätta. Riigikohus tegi sel aastal ettepaneku töövõimehüvitise

⁸ Eesti Kohtunike Ühingu 2021. aastal tehtud töökoormuse küsimustik esimese ja teise astme kohtunikele. Arvutivõrgus: https://www.ekou.ee/mat/Kohtunike-koormuse-kysitluse-tulemused_2022-01-20.pdf (01.06.2022).

⁹ Kohtute seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. Arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/204114d1-1d48-4627-b486-4546495918e0#aUCceaqv> (25.05.2022).

regulatsioon siiski eelnõusse lisada, kuivõrd see on oluline kvaliteetse õigusemõistmise tagamiseks. Kavatsame selle eest seista ka siis, kui eelnõu jõuab Riigikokku.

Kui praegu saavad kõik sama astme kohtunikud vaatamata nende kogemusele või staažile võrdset palka, siis võiks pikalt ametis olnud kohtunikke motiveerida staažist sõltuva lisatasuga. Samuti oleks ametipensioni saavate kohtunike ja hiljem ametisse asunud kohtunike vahelise ebavõrdsuse tasandamiseks õiglane teha lisamakseid teise või kolmandasse pensionisambasse selle aja eest, kui inimene on ametis. Vastupidisel juhul võib kohtuniku ametivanuse ülemmäära täitumise korral ühel hetkel tõstatada küsimus tema ametist vabastamise põhiseaduspärasusest. Pensionimaksud võiksid olla oluliseks stiimuliks ka uutele, kvalifitseeritud ja kogunud juristidele kohtusüsteemi sisenemiseks.

Tegelema peaks kohtusüsteemis vertikaalsete ja horisontaalsete arenguvõimaluste loomisega. Vaheldust ja arenguvõimalust võiks pakkuda näiteks suurtes kohtutes täiendavate juhtimisstruktuuride – osakondade – loomine ja võimalus end seeläbi teostada. Samuti on oluline pakkuda ajakohaseid koolitusi ja võimaldada kohtunikel ulatuslikumalt ning lihtsamalt teiste kohtute, täitevvõimuasutuste, haridusasutuste või rahvusvaheliste organisatsioonide juures ajutiselt töötada. Seni on erinevaid roteerimisvõimalusi kasutatud vähe: paaril korral Justiitsministeeriumis, üks kord Riigiprokuratuuris; rohkem on tulnud ette rahvusvahelistes kohtuinstiitutsioonides töötamist või stažeerimist Riigikohtus. Seaduses sätestatud avalik-õiguslikku ülikooli roteerumise võimalust pole kasutatud kordagi, kuivõrd praktikas tegeletakse ülikoolis õpetamisega lisatülesandena põhitöö kõrvalt. Roteerumise keskseks takistuseks on kolleegidele lisanduv töökoormus ja ametisse tagasipöördumise ebakindlus. Ka võib öelda, et tänane roteerumise regulatsioon töötab juhuslikult ja juhtumipõhiselt, mistõttu pole täielikult selge, kas kohtunik saaks ajutiselt töötada lisaks ministeeriumile ka näiteks Õiguskantsleri Kantseleis, Presidendi Kantseleis või Riigikontrollis. Tänuväärset tõi kohtunike koolitusnõukogu need küsimused eelmisel aastal kohtute haldamise nõukoja ette ja vastavad ettepanekud on jõudnud kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõusse.¹⁰

Viimaks tuleks mõelda, kas kohtunikele seatud tegevuspiirangud on liiga ranged ja vajaksid ülevaatamist. Just nooremad kolleegid on avaldanud arvamust, et kohtunikel võiks võimaldada erandlikel puhkudel äritegevuse, sealhulgas investeringutega, tegeleda ja seeläbi võimalikku pensionilisa teenida. Kohtute seaduses on kohtnikuametiga kokkusobivaks peetud üksnes õppe- ja teadustööd, kuid praktikas muutub ka selle kõrvaltegevuse ulatus üha avaramaks ning ei piirdu sugugi akadeemilise või õigusteaduse õpetamisega.¹¹ Seejuures on ka kohtunike eetikanõukogu märkinud, et ametikitsenduste eesmärgiks pole keelata mis tahes tulu teenimine, kuivõrd kohtunik on aktiivne ühiskonnaliige, kelle kaasalöömine erinevates tegevustes on piiratud vaid niivõrd, kuivõrd see läheb vastuollu õigusemõistmise huvidega.¹² Samas on väga keeruline hinnata, millisest ametivälisest tööülesandest alates on kohtunik haavatav ehk

¹⁰ Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. Arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/449654fe-be39-43e2-92c6-d57d79b54024#Zw1h1b6z> (25.05.2022).

¹¹ Vt nt eetikanõukogu arvamust treenerina spordiklubis töötamise kohta. Arvutivõrgus: <https://www.riigikohus.ee/et/kas-kohtunik-voib-tootada-treenerina-spordiklubis> (25.05.2022).

¹² Vt arvutivõrgus: <https://www.riigikohus.ee/et/kas-kohtunik-tohib-osa-votta-filmivotetest-mille-eest-makstakse-tasu> (25.05.2022).

teisisõnu hakkab kõrvaltegevus segama kohtuniku tegevust õigusemõistmisel – et see ei näiks sõltumatu ega erapooletu.

Kokkuvõtvalt peavad kohtunikule pandud kohustused ja ametikitsendused olema proportsioonis tema palga ja sotsiaalsete tagatistega. Kvaliteetse ja sõltumatu õigusemõistmise aitab tagada ametikitsenduste ja sotsiaalsete tagatiste terviklik süsteem.

IV

Head kuulajad!

Nagu sissejuhatuses mainisin, on alates 2022. aasta veebruarist hakanud pandeemiaga seotud kohtukorralduslikud küsimused mõnevõrra tähtsust minetama. Värskemad arutelud keskenduvad Ukrainas toimuva sõja mõjule ja õppetundidele. Enne sõda tegi kohtusüsteem ettevalmistusi ka Valgevenest ähvardava pagulaskriisiga toimetulemiseks, ent seegi probleem on asendunud mõnevõrra fundamentaalsemate küsimustega, nagu kuidas tagada õigusemõistmise korrakohane toimimine sõja ajal. Kas kohtusüsteem vajab kriisitõotajaid või -korraldajaid või muid spetsialiseerunud organeid? Kes ja mis alusel jaotab kohtuasju, kui kohtukoosseisudes või tööpiirkondades toimuvad muutused? Millised tsiviil-, kriminaal- ja haldusasjad on kriisi ajal prioriteetsed? Mis saab kohtusüsteemi omavalitsusorganitest?

Riigikantseleis on ettevalmistamisel kriisideks valmisoleku seaduse eelnõu, ent see ei kätke eriregulatsiooni õigusemõistmise korraldamiseks. Seetõttu valmistab Justiitsministeerium ette kohtute seaduse muudatused, milles pakutakse välja lahendusi õigusemõistmise tagamiseks erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal. Kavandatava regulatsiooniga püütakse tagada kohtute ja kohtusüsteemi omavalitsusorganite otsustusvõimelisus ja toimimine, kui kohtunikel ei ole võimalik füüsiliselt koguneda. Nii antaks eelnõu kohaselt erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra ajal kohtute üldkogude volitused üle kohtute esimeestele, kohtute haldamise nõukoja volitused aga Riigikohtu esimehele. Samuti arutatakse selle üle, kas kohtute esimehed võiksid õigusemõistmise tagamiseks anda kohtunikule juhiseid töökorralduse kohta. Loomulikult tekitavad kõik need ettepanekud rea küsimusi, sealjuures põhiseaduslikkuse kohta. Muu hulgas peaks igasugustel meetmetel olema kindlaks määratud selge ja range ajaline piir.

Korralduslike küsimuste kõrval on Ukrainas toimuva sõja mõjud jõudnud kohtutesse ka konkreetsete kaasustena. Kiireloomulisematest asjadest on kohtud hõivatud Ukrainast vanemateta saabunud lastele ajutiste eestkostjate määramisega. Lastele on eestkostjaid vaja nii lasteaias või koolis koha taotlemiseks kui ka toetuste või arstiabi saamiseks. Selliseid eestkostesaju on jõudnud Eesti kohtutesse 213 ja need puudutavad 248 last. Laiemalt on tekitanud mitmeid küsimusi Eesti-Vene õigusabilepingu täitmine, täpsemalt tsiviilkohtumenetluses elatisvõlgnikele dokumentide kättetoimetamine, sanktsioneeritud äriühingute nõuete tunnustamine ja sissenõudmine ning venemaalastest korteriomanike kommunaalvõlgade sissenõudmine. Praeguses olukorras on küsitav ka Venemaa kohtulahendite ja haldusotsuste tunnustamine eelnevalt mainitud lepingu alusel.

On ilmne, et eri- või sõjaolukorraks valmistudes pole võimalik ette näha ja reguleerida kõiki nüansse. Õigupoolest pole see ka vajalik, olulisem on paika panna orientiir, mis võimaldaks

tagada inimeste õiguste kaitse ka kõige keerulisemates olukordades. Seega on tänane arutelu igati tervitatav ja ootan huviga oma kolleegide diskussiooni viidatud teemadel.

Täna tähelepanu eest! Soovin teile põnevat ja sisukat täiskogu jätku!